

מכונה לו את התפלגין וקושרתם לצורכו. ודומיא דקשרי מוכס שהכיתנם עבדו, ולא שקשרה לו על גופו. וכן נראה קצת מדברי הגהות מיימוניות (ציצת א, ט) שהביאו מכאן להקשות על שיטת רבנו תם שהכנת החפץ של מצוה צריכה להעשות ע"י המצוה בדבר. ע"ש.

(ע"ב) 'זהרובדבניות אע"פ שמנטפין – אין בהם משום הכשר משקה' – ואין חוששים שמא זילף עליהם

יין (תוס' הרא"ש; מאירי ועוד).

היתה גרסה אצל הראשונים 'אין בהם משום משקה', ושני דברים משמיעתנו המשנה. ואף לגרסתנו נראה שהמלים 'אע"פ שמנטפין' חוזרות לפנים ולאחור, לומר שאין חשש יין נסך וגם שאין מכשירין, וכיו"ב מצאנו בלשון רז"ל – ע' במובא בסנהדרין צ).

הרמב"ם בפירושו למשנה פרש שהרובדבניות הן חלות דבש. ולפי זה כוונת המשנה שגם הרבש וגם חלות הדבש מותרים באכילה. [ויש לדקדק הלא לכאורה הדונג אינו ראוי לאכילה. ושמא לא בא להשמיענו אלא משום ההמשך, אע"פ שמנטפין אין בהם משום הכשר משקה. מהרע"ר].

'היכי דמי, אי דליכא דבר טמא בעדרו, פשיטא...' – יש מפרשים השאלה, אם אין דבר טמא בעדרו, אין צורך כלל שישב בצד העדר (כן דעת בני רומי שהשיבו לשר שלום גאון, הובא בשערי דורא פב ובמרדכי כאן. וכן משמעות דברי הרמב"ם (מאכ"א ג, יז) כמוש"כ אחרונים).

ויש מפרשים 'פשיטא' שמועיל יושב בצד עדרו, אבל לא יושב בצד עדרו – לעולם אין מועיל (שערי דורא שם).

יש מפרשים שיטתו, מפני החשש שיביא חלב מעדר אחר שבעיר, ולפי"ז כאשר אין בכל הסביבה חלב טמא – אין חוששים. כך הורה ה'פרי חדש' בתשובתו לבני אמסטרדם. ואולם החתם סופר החמיר בדבר, שכוונת ה'שערי דורא' גם כאשר אין כלל חשש סביר להבאת חלב טמא – אסור. וע' במובא לעיל בדף לה.

'הבוצר לגת – שמאי אומר: הוכשר' – רש"י כאן כתב שהוכשר בזליפת המשקין על הענבים. ואילו הרמב"ם (טומאת אוכלין יא, א) כתב שאפילו לא באו המשקין עליהם כלל הוכשרו, משום גזרה דרבנן. (ע' בהרחבה בשיטות הראשונים, בספר אמרות טהורות להגר"ד וולפסון שליט"א, פסחים סי' מב. וע' יוסף דעת שבת יז, בסיכומים).

דף מ

'איתמר, רב הונא אמר: עד שתהא ראש ושדרה ניכר. רב נחמן אמר: או ראש או שדרה' – נחלקו בבאור הבריייתא 'כל שראש ושדרה ניכר' אם הכוונה לשניהם בדוקא או כל אחד לחוד. וכיוצא בזה נחלקו רב הונא ורב נחמן בשבועות טז. 'רב הונא אמר: בכל אלו תנן, רב נחמן אמר: באחת מכל אלו' (וע"ש בתד"ה תני, וברש"ש).

– יש מפרשים מה שהוצרכו לעיל (לט): לבדוק בקשקשים ולא בדקו בצורת הראש והשדרה – לפי שיש דגים טהורים הדומים לטמאים במבנה הראש והשדרה, ולזה אין סימן אלא בקשקשים. ולאידך גיסא, יש אומרים שאם ראשו ושדרתו כשל טהור – מותר אעפ"י שלא נמצא עליו קשקשים, כי תולים שנשרו או שעדיין לא צמחו (ערמב"ן ומאירי).
ויש אומרים שראוי להחמיר בדבר, כי לא מצאנו בגאונים שיהא סימן בדגים בראש ובשדרה (ערמב"ן

וש"ר כאן; תורת הבית ג, א). וכן בארו כמה פוסקים, שסימני ראש ושדרה אינם סימנים מובהקים אלא על פי רוב, הלכך אין להסתמך עליהם להתיר אלא במקום שאין ריעותא בחסרון קשקשים, כגון חתיכות דגים מלוחים שיתכן שנשרו או ניטלו הקשקשים במליחתם וסומכים על הרוב, אבל דג שלם שלא נמלח הבא לפנינו ואין בו קשקשים – אין לסמוך על ראש ושדרה להתיר ולומר שנשרו הקשקשים וכד' (עפ"י רא"ש וטור).

ויש אומרים שקיימים מינים טמאים שיש להם ראש ושדרה כטהורים, ולא הוזכרו הסימנים הללו אלא שעל ידם שייכת טביעות עין לזהות את הדג [אבל אם הוא דג שאינו מזוהה אין להתירו כלל על פי ראש ושדרה]. ויש אומרים שלא נאמרו הסימנים הללו אלא במין הדג הקרוי 'טרית', שכולל הרבה מינים, אבל לא בשאר דגים (ע' במאירי).

על פירוש הדגים למשפחותיהם, תמונותיהם וזיהוי סימניהם – ע' בפרוטרוט באנצ. תלמודית – ערך 'דגים', כרך ז. וראה במאמרו המפורט של הרב ד"ר י. מ. לוינגר בחוברת 'תורה ומדע' – אלול תשל"ז (כרך ב חוברת ז).

'מחלוקת לטבל בצירן, אבל בגופן – דברי הכל אסור עד שיהא ראש ושדרה ניכר' – התוס' הקשו
מה הפרש בין צירן לגופן הלא שניהם אסורים מן התורה.

ותרצו שהציר בטל ברוב, ואילו גופם אינו בטל משום 'בריה'. וצריך עיון, הלא 'בריה' אינה אלא שלימה (כבי"ד ק, א) ואילו כאן בחתיכות עסקינן.

ולדעת הר"ן איסור ציר – מדרבנן, ולכך הקלו בצירן (וע"ע תוס' חולין צט: ד"ה שאני ציר).

ונראה לבאר, הנה בענין אכילת חיות ועופות, ישנם שני דינים: א. איסור אכילת חיה טמאה. ב. חיוב ומצות עשה לבדוק בסימניהם, לדעת אם טמאה אם טהורה, כדכתיב להבדיל בין הטמא ובין הטהור, ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל.

והנה כתב הריב"ש (קצב) שכיון שצותה תורה לבדוק בסימני חיות ועופות, על כן בכל מקום שיש לחוש לטמאים, אפילו אינם אלא מיעוט – חוששים. ונראה שאין דבריו אמורים אלא כלפי המצות-עשה לבדוק, שבכל מקום שיש דין בדיקה, אין לסמוך על הרוב אלא חייבים לודא, אבל במה שנוגע לעצם ה'לאו' של אכילת טמא – די ברוב המורה שאין כאן מין טמא, כשאר דיני התורה שהולכים בהם אחר הרוב.

ונראה להניח שתי הנחות: א. אף לדעת האומר שדי בבדיקת סימן אחד מסימני הדגים, ראש או שדרה, היינו לומר שבזה די לברר שהוא מין טהור מדין 'רוב', אבל עדיין יש מיעוט דגים טמאים שיש להם אחד מהסימנים הללו. ב. נראה שמה שכתב הריב"ש לאסור כשיש מיעוט טמא, זה אינו אלא בגוף הדבר, אבל היוצא ממנו אינו אסור. שהרי דעת הרמב"ם (מאכלות אסורות ג, ב) שהיוצא מאיסור עשה – מותר, וכאן הלא אין אלא 'עשה' של בדיקה, כאמור.

היוצא מן הדברים הוא שכדי להוציא מה'לאו' של דג טמא, די גם בסימן אחד, אבל עדיין אסור מדין 'עשה' דהבדלה, אך זהו רק כלפי הדגים עצמם אבל צירן מותר, כי כאמור אין ה'עשה' קיים ביוצא מן האיסור אלא באיסור עצמו (זכר יצחק פ, א).

'אמר רב פפא: כשחתיכות שוות' – מכאן דן בספר תרומת הדשן (קעט. ונפסק בשו"ע קא, ט) על ראש של כבש אחד שנמצא בו טריפות, ולא נודע לאיזה כבש הוא שייך, והסמיכו את הראש לצואר אחד הכבשים ונמצאו החתיכות מכוונות יפה – שיש לסמוך על דמיון החתיכות, כשם שכאן סומכים באיסור דאורייתא על פי תיאום החתיכות.

[ויש סוברים שהיות ואין אנו בקיאים כל כך, אין לנו להתיר אם לא שיהיה הפרש גדול וניכר בשאר חתיכות ('איסור והתר', מובא בט"ז ס"ק טו). וע' בפרישה פג סק"ז].

עוד כתב הט"ז: 'ומורי חמי ז"ל (=הב"ח) כתב וזו לשונו: וקבלתי מחכם אחד שקיבל מפי חכמים, אם נמצא מים בראש כבש אחד דמיטרפא ביה, ולא נודע מאיזה כבש הוא – יש לבדוק בחוט השדרה של הכבשים, וכל כבש שנמצא בו מים במוח שבראש יהיה מים בחוט הנמשך מהמוח לשדרה, ותולין שהראש הוא מאותו כבש להתיר האחרות. עכ"ל. ולעד"נ שאין בדבר זה כדאי להתיר עליו ספק טריפות כיון שלא נמצא בתלמוד ובפוסקים' עד כאן לשון הט"ז].

'נפק שיפורי דרבא ואסר, שיפורי דרב הונא ושרי' – הרמב"ן כתב שהתירו של רב הונא יצא ראשונה, ורק אחר כך רבא אסר, אבל להפך לא, שחכם שאסר אין חברו רשאי להתיר. [וכן דקדק מלשון הגמרא 'נפק רב הונא בר חנינא וחזא ביה קלפי ושרייה, אמר ליה רבא, ומי איכא דשרי...']. עוד כתב שאם החכם האחרון גדול מן הראשון, יכול להתיר מה שחברו אסר. [וע' בדבריו לעיל ז שכתב: 'כך נראה לי להלכה אבל למעשה אין בי כח לחלוק על אבות העולם']. והריטב"א כתב ששניהם שקולים היו, ואעפ"כ אם המיקל סומך על קבלתו, יוכל להורות לאחרים כקבלתו ומותר לנהוג כדבריו (וע"ע במובא לעיל ז).

(ע"ב) זכן לכהן החשוד למכור תרומה לשם חולין, לפניו הוא דאסור, אבל הבא מן האוצר... מותר' – ומוכח שאף שהוא חשוד למכור איסור ממה שלפניו, אין אנו קונסים לאסור כל מה שיש לו באוצר (ע' ריטב"א).

זכן לכהן החשוד... אבל הבא מן האוצר ומן ההפתק ומן הספינה. כז"ל [אבל מן הסלולה – אסור]. וכן הוא בתוספתא, ברי"ף וברא"ש. כן הגיה הרש"ש, וכן הגרסה בשאר כת"י.

פרק שלישי – 'כל הצלמים'; דף מ

'במקומו של רבי מאיר היו עובדין אותה פעם אחת בשנה, ורבי מאיר דחייש למיעוטא גזר שאר מקומות אטו אותו מקום... – הרמב"ן והריטב"א ז"ל פרשו, היות ורבי מאיר חושש בעלמא למיעוט, אם כן סתם מקומות שאין ידוע אם עובדים אם לאו – אוסר ר' מאיר מן הדין. וכיון שכן גזר ר"מ בכל המקומות, אף כשידוע שאינם נעבדים. וחכמים שאינם חוששים למיעוט, סתם צלמים אינם אסורים מן הדין, ולכך לא גזרו בכל המקומות משום מיעוט מקומות הנעבדים.

ואולם הר"ן כתב שאפילו לר"מ החושש בכל מקום למיעוט ואינו סומך על הרוב, מן הדין אין איסור בסתם צלמים; אם משום שאין להחזיק איסור ממקום למקום [לא דיבר ר' מאיר אלא בכגון חשש סריס ואילונית – מיעוט הקיים בכל מקום], אם משום שמודה ר"מ ב'רובא דאיתא קמן' שהולכים אחר הרוב (כמו שאמרו בחולין יא.). כיון שהרוב גלוי וידוע לפנינו, ואף כאן, הלא רוב המקומות שהצלמים אינם נעבדים בהם הוא ידוע ומוכר, ורוב כזה חשוב הוא ומבטל את המיעוט. הלכך לפי דעה זו סתם מקומות מותרים מן הדין, אלא היות ושיטת ר"מ בעלמא לחוש למיעוט, הרי שהמיעוט הוא דבר שיש להתחשב בו, משום כך גזר ר"מ מפני מיעוט מקומות על כל שאר המקומות. ולחכמים, המיעוט נידון תמיד כמי שאינו, ולכך אין סברא לגזור מפני מיעוט מקומות.

[משני הפירושים מתבאר שמצד הדין יש כאן 'רוב' ו'מיעוט', ואין אומרים 'כל קבוע כמחצה על מחצה' – שאין דין 'קבוע' אלא בכגון בשר הנלקח מן החנויות וכדומה, אבל כאן שהדיון על המקום עצמו מהו – הולכין אחר רוב מקומות. וכיו"ב מבואר בר"ן (בפ"ק דמגילה), שעיר המסופקת אם מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אם לאו – הולכים אחר רוב העולם. הרי שאין אומרים 'קבוע' בכל כגון זה (עפ"י שער המלך מגילה א, יא.).

בשעה"מ תמה על הר"ש מקינן בספר הכריתות שמתבאר מדבריו שיש בכגון זה דין 'קבוע כמחצה על מחצה'. וכבר כתבו האחרונים לבאר דבריו. ע' אור שמח עכו"ם ז, ו; בני ציון (לרב"צ מיטווסקי. נה). וע"ע בספר ביצחק יקרא, כט]. יש להעיר מדוע אין זה רוב התלוי במעשה שאין הולכים אחריו (בכורות כ). וע' בחזון איש (בכורות כ, ד) שלא בכל מקום נחשב 'רוב התלוי במעשה' אלא תלוי הדבר בשקול דעת חכמים. ועוד יש ליתן טעם עפ"י הנצי"ב (משיב דבר ח"ה כו) שמעשה אדם בר דעת לא חשיב רוב התלוי במעשה. באור נוסף בסוגיא, ע' בספר אור שמח – עכו"ם ז, ו.

דף מא

'מעיקרא סבור לסטים בעלמא... מעיקרא סבור גדיל כלילי בעלמא... אישתימא בעלמא... – התלמוד הוא שמכנה כן לגנאי, אבל אין הפירוש שזו היתה כוונת מעמידי האנדרטא, אלא הכוונה שבתחילה סברו שהיה זה לסימן בעלמא שהיה מלך גבור, או מלך שהתפאר במלכותו [וכינוהו בגמרא